

Sivistyksen sukupolvet -seminaari
Kansanopisto–Folkhögskolan-lehti 80 vuotta
Helsinki 7.10.2008

Vapaus, sivistys ja wikimaailma

Juha Suoranta

Vapaan sivistystyöllä on kaksi kysymystä vastattavanaan. Ensimmäinen koskee toiminnan talouspohjaa, kun vähemmällä pitäisi saada enemmän. Toinen kysymys koskee toiminnan sivistyspohjaa, kun toisaalta näyttää siltä, että ihmiset ovat ”käsittämättömän välinpitämättömiä” yhteisistä asioista, mutta toisinaan he vaikuttavat hyvinkin aktiivisilta erilaisissa arkisissa toimissaan. Kysymys on vapaan sivistystyön kannalta eräänlaisesta ’saksiliikkeestä’, jossa samalla kun vapaan sivistystyön julkinen rahoitus vähenee, ihmisten kiinnostus suuntautuu uusiin sivistys- ja oppimiskohteisiin. Pystytäänkö vapaassa sivistystyössä asemoitumaan sillä tavoin uudelleen, että joukot löydetään uudelleen, ja mitä tämä merkitsee toiminnan organisoinnin kannalta?

Suomalaisen vapaan sivistystyön historia palautuu monilta osin suomen kieleen. Sen kehittämistä pidettiin yhden sivistyneistöosan keskuudessa kansallisena tehtävänä. Kansaa tarvittiin kansallisen tehtävän perustaksi, oikeuttamaan suomen kielen tuominen kulttuuriin. Tärkein väline tässä oli kirjallisuus. Kansan lisäksi syntyivät kansankirjallisuuden ja kansankirjailijoiden käsitteet, joilla oli fennomaanien käsissä ideologinen tehtävä. (Ja samaan aikaan kun kansankirjailijat tekevät sisällöllisesti yhdentekevää ja muotonsa puolesta köyhää tekstiä, luo Aleksis Stenvall suomen kielen varoista sakraaliin liturgiseen kieleen kansanomaista kieltä yhdistäen oman mestariteoksensa.)

Mutta käsitteiden kanssa täytyy olla tarkkana. Ne johtavat ajatuksen helposti totutuille urille ja varmentavat vakiintuneita tulkintoja. On kiinnitettävä huomiota sanoihin ja yleisemmin kielen käyttöön erottelujen järjestelmänä. Oppinutta vastaa oppimaton, sivistynyttä sivistymätön, luenutta lukematonta. Kansaa vastassa on joku joka erottuu siitä, milloin eliitti tai älymystö, milloin ylimystö. Sanoja ja käsitteitä luodaan ja käytetään aina poliittisesti oikeuttamaan jotain ajatus- ja toimintatapaa, rajaamaan maailmaa tältä kohdin tällaiseksi ja tuolta kohdin tuollaiseksi.

Kansan käsite ja sen johdannaiset kansanomainen, kansalainen, kansalaisuus ovat alusta lähtien olleet poliittisideologisessa käytössä; niiden määritelmät ja määreet on otettu ylhäältä, annettuina. Kansaa on sivistyneistö vuoroin ihailnut, vuoroin kavahtanut, mutta aina kansa on saanut palvella suurempaa päämäärää: hegeliläistä valtiota sodassa ja rauhassa. Kansan pitäisi varmaan olla edelleen kiitollinen siitä, että älymystö kerran otti sen mölinän tosissaan ja jalosti siitä suomen kieltä.

Suomen kielinen kirjallisuus on tarvinnut lukijoita, siis lukutaitoisia. Lukutaito, jota sentään pidetään yhtenä demokraattisen yhteiskunnan piirteenä, on yhdenlaista poliittista pääomaa. Lukutaito on kuitenkin kaksiteräinen miekka; sitä voi käyttää niin Katekismuksen kuin vallankumouskirjallisuuden lukemiseen. Lukeva, monipuolisesti lukutaitoinen ihminen on aina poliittinen olento. ”Ihmiset ovat poliittisia nimenomaan siksi, että he ovat lukutaitoisia; siksi että sanojen merkityksistä riidellään ja kamppaillaan vallankäyttäjien ja vallattomien välillä; niiden jotka ovat iät ja ajat määränneet sanojen merkitykset ja niiden jotka eivät ole” (Hewlett 2007, 99).

Suomalaisen niin kutsutun ”sivistyksen tarinan” 1800-luvulla alkanut ensimmäiselle kaudelle oli luonteenomaista peruslukutaidon ja kansalaisuuden juurruttaminen ylhäältä päin. Se mitä kutsutaan kansaksi, kolonisoitiin, kesytettiin ja alistettiin niin sanottujen suurempien päämäärien tähden. Kulttuurin valtaa käyttävänä portinvartijana toimi sivistyneistö, joka imi kansankulttuurista elinvoimansa kuin vampyyri.

Toisella sivistyksen kaudella valtio kahmaisi vapaan sivistystyön otteeseensa. Entisen väljähkön valtiojohtoisuuden (’sivistysvaltiokehys’) R-S -kaava, jossa R tarkoittaa rahaa tai resurssia ja S sivistystä, eli oletus sivistyksen itseisarvoisuudesta, muuttui kuitenkin toisen maailmansodan jälkeisessä hyvinvointivaltiokehyksessä R-S-T –kaavaksi, siis oletukseksi rahan muuttumisesta sivistystyön avulla tiedoksi. Nyt elämme hyvinvointivaltion jälkeisessä, markkinasuuntautuneessa uusliberalistisessa järjestyksessä, jossa kaava on muuttunut muotoon S-T-R eli oletukseksi sivistyksen muuttumisesta tiedon kautta rahaksi ja tuotteiksi.

Puhutaan kulttuuriteollisuudesta, sisällöntuotannosta elämystentuotannosta ja elämisyhteiskunnasta, jossa entisten sivistysharrastuksen ja hyvinvointivaltio- rakenteiden tilalle ovat astuneet kirjailija Hannu Raattilan sanoin ”spektaakkelin omat rakenteet ja sille ominainen kerrostuneisuus. Ylimpinä on kevyin osa, mielikuvatuotannon upseeristo, spektaakkelin virkamieskoneisto: copywriterit, Art Directorit, trainerit, tuottajat, toimituspäälliköt, ankkurit. Spektaakkelin proletariaatti muodostuu toimittajien ja tutkijoiden, miksei opettajienkin kaltaisista määräaikaista mielikuvatyöläisistä ja niistä taiteilijoista, jotka spektaakkeli työllistää elämystuotantonsa projekteissa”.

Hieman kankeammin sanottuna sivistyksen tarinan kolmannessa vaiheessa korostus on niin kutsutun ”tietoyhteiskunnan” niin kutsutussa ”aktiivisessa kansalaisuudessa” ja uusissa lukutaidoissa. Edelleen näyttää kuitenkin siltä, että *aina joku tietää ennalta*, mitä aktiivisuudella, kansalaisuudella, sivistyksellä ja näiden kaltaisilla tarkoitetaan, tai mitä niillä pitäisi tarkoittaa. Tietoyhteiskunta hallinnoidaan eritasoisesti kansainvälisistä toimijoista kansallisiin, valtionhallinnosta (sivistys)järjestöihin.

Tämän ennalta paremmin tietämisen ja hallinnoinnin rinnalle on syntynyt se, mitä kutsutaan wikimaailmaksi: vapaan internetverkon ja vapaiden ohjelmistojen mahdollistama, ennakoimaton, tavallisten ihmisten toimesta koko ajan luotu maailma. Wikimaailman tärkein esimerkki on ollut Wikipedia, vapaa tietosanakirja, jonka kansansivistysluonteeseen viisas ja omaperäinen filosofi Eero Ojanen viittaa kirjassaan *Sivistyksen filosofia* seuraavasti:

”Kansansivistys on sitä mitä kansassa on, mitä ihmiset tekevät ja tietävät. Tässä mielessä Wikipediaa voi pitää eräänä tämän ajan kansansivistyksen muotona. Sen ajatus on, että kaikki voivat osallistua työhön, aineiston aktiiviseen muokkaamiseen ja kehittämiseen. Tätä tehtävää ei ole siis etukäteen varattu jollekin asiantuntijoiden joukolle.”

Tässä Ojaseen ajatuksessa on tärkeitä yhtymäkohtia joihinkin sellaisiin valistuksen ajan kertomuksiin, joiden sankareita eivät ole Voltaire, Kant tai Hegel, vaan tavalliset ihmiset, joihin Ojanen viittaa sanalla kansa ja ajatuksellaan kansansivistyksestä sinä, mitä ihmiset itse ilman asiantuntijan johdatusta tekevät ja tietävät. Wikimaailma perustuu radikaalisti toisenlaisille lähtökohdille kuin virallinen tietoyhteiskunta-asiantuntijamaailma tai elämisyhteiskunta sen kaupallisena vastinparina. Wikimaailman tavoitteena on vapauttaa ajatteluun ja toimintaan, ja Wikipedian tavoitteeksi onkin asetettu kaiken inhimillisen tiedon oleminen vapaana kaikille.

Wikimaailman ja ”tietoyhteiskunnan” asiantuntijamaailman eroja voi luonnehtia seuraavilla vastinpareilla:

- Oppimistoiminnan radikaali avoimuus ja organisoimattomuus vs. poliittistaloudellisesti säädeltä järjestelmä, suljettu opetussuunnitelma jne.
- Vapaaehtoinen osallistuminen vs. velvollisuusosallistuminen (verkostoidu, markkinoi!)
- Radikaali inklusiivisuus (’wikijulkisuus’) vs. eksklusiivisuus (valtajulkisuus, vastajulkisuus)
- Dialoginen, p-2-p -vuorovaikutus vs. opettaja-, tutorjohtoisuus
- Reflektiivinen epävarmuus vs. epäreflektiivinen varmuus
- Keskustelu vs. kuuntelu ja muistiin painaminen
- Yhteistyö vs. yksilöllinen suorittaminen
- Kansan kollektiivinen älykkyys vs. asiantuntijatieto
- Ongelmalähtöisyys vs. tiedon- ja oppialalähtöisyys
- Folksonomia vs. taksonomia
- Oppimisen vapaa jakaminen vs. oppimisresurssien järjestöllinen hallinnointi
- Radikaali tasa-arvo vs. mahdollisuuksien tasa-arvo

Fennomaanit halusivat aikanaan tutustua ja osin lähentyä ”kansaan”, jota he sitten käyttivät omiin tarkoituksiinsa, ja jonka varaan he rakensivat kansallisen hankkeensa. Kansan tieto, kieli ja viisaus – tai heidän ”kokemusaineksensa” – tarvittiin suomenkielisen kulttuurin käyttöön. (Lassila 2008, 68.) Nyt kun Suomi on kansallisena projektina kuollut, vapaan sivistystyön on löydettävä uudelleen tehtävänsä. Tähän sen pakottaa paitsi kansallisen hankkeen kuolema, myös wikimaailman kosmopolitanismi.

Suomen kansallinen sivistysprojekti on vaipunut maille yhtenäiskulttuurin vanavedessä ja sen sijalle tullut kansainvälinen viihdeteollisuus ja maailmanlaajuiset talous- ja kommunikaatiovirrat. Yli valtorajojen tapahtuva ihmistenvälinen spontaani kommunikaatio ja oppiminen tapahtuu informaatioteknisillä sovelluksilla (Skypeässä, Myspaceessa, YouTubessa, Facebookissa, Second Lifessa, wikeissä jne.). Niihin syntyneissä oppimistoiminnan vapaissa verkostoissa elää vapaasta sivistystyöstä tuttu henki. Verkkoyhteisöihin osallistuvat eivät tarvitse valmista organisaatiota, vaan se

syntyy tarpeiden ja kiinnostuksen mukaan. Ei ole myöskään opettajaa, vaan vertaiset ohjaavat toisiaan toisiltaan oppien ja oppiaan kartuttaen.

Kansainvälisyys on tarkoittanut myös valtavia taloudellisia ja yhteiskuntasosiaalisia mullistuksia kansallisvaltioihin kohdistuvine heijastumineen mukaan lukien vapaa sivistystyö. Samalla on synnytetty kilpailuretoriikka, jonka perusteella valtio on hiljaksen vetäytynyt kansallisen sivistystehtävänsä lisäksi sosiaali- ja terveystaloudeksi kutsutuista hoiva- ja huolenpitoitehtävistään. Ihmisten ajoittaista ”käsittämätöntä välinpitämättömyyttä” yhteisistä asioista tulisi kenties tarkastella myös tätä talous-, terveys-, koulutus-, kulttuuri- ja sivistysektorien muodostamaa yhteiskuntapoliittista kokonaisvaikutelmaa vasten.

Suomalaisten tekemän työn arvon valuminen ulkomaille on luonut uutta kysyntää monenmoiselle vapaaehtoistyölle, joka nostetaan esiin erilaisissa keskusteluissa kuin kani hatusta, vaikka vapaaehtoistyön sekä suku- ja naapuriavun perinne on Suomessa pitkä ja tunnettu hyveineen ja paheineen. Hyvinvointivaltion kumouksellinen tarkoitus oli vähentää tätä yksittäisten ihmisten taakkaa ottamalla tasaisemmin parempiosaisilta ja jakamalla vähempiosaisille sekä luomalla julkinen auttamis- ja tukijärjestelmä. Mitä muuta tavallisten ihmisten työllä kartutettujen julkisten resurssien vähentäminen, tai niiden muuttuminen harkinnanvaraisiksi, tarkoittaa vapaan sivistystyön ja koko yhteiskunnan kannalta kuin paluuta 1800-luvun lähtökuoppiin?

Tätä kehitystä vastassa on tavallisten ihmisten uudenlainen yhteishenki, joka näkyy muun muassa Wikipedian kaltaisissa yhteishankkeissa. Wikimaailma kokoaa kokemusaineksen vapaasti, radikaalin tasa-arvon periaatteen mukaan ikään, etniseen alkuperään, kansallisuuteen tai muuhun sellaiseen katsomatta; ehkä vain äidinkieli jää merkitseväksi erottelevaksi tekijäksi ennen espanjan kielen muodostamaa *lingua francaa*. Vapaan sivistystyön on jossain mielessä palattava juurilleen toimintaa resursoineen ja ohjanneen valtion vetäytyttyä yövartioon. Tämä tarkoittaa vapaan sivistystyön ammattilaisille ja ammattilaisorganisaatioille uutta asemoitumista suhteessa ”kansaan” ja ”kansanomaiseen”.

Lähteet

Hewlett, Nick (2007). *Badiou, Balibar, Rancière. Re-thinking Emancipation*. Continuum.

Lassila, Pertti (2008). *Sivistä riveistä*. Gaudeamus.

Ojanen, Eero (2008). *Sivistyksen filosofia*. Kirjapaja.

Raittila, Hannu (2006). *Kirjailijaelämää*. WSOY.

Suoranta, Juha & Vadén, Tere (2009). *Wikiworld*. Pluto Press. (Ilmestyy)

Wikipedian käyttäjän käsikirja (2008).

http://fi.wikibooks.org/wiki/Wikipedian_k%C3%A4ytt%C3%A4j%C3%A4n_k%C3%A4sikirja